

Příspěvek k veřejné konzultaci k novele autorského zákona

V oblasti fotografie u nás dosud nebyly, pokud je mi známo, provedeny žádné seriózní průzkumy či studie, které by se zabývaly praktickým uplatňováním autorského práva a problémy, jež při něm vznikají. Proto můj následující materiál vychází z připomínek, které zpracovalo britské sdružení Stop43, jehož členy jsou organizace zastupující kolem 16 tisíc profesionálních tvůrců (fotografů, grafiků, ilustrátorů atd.), jako podklad pro tamní ministerstvo kultury a pro Evropskou komisi.

I když autorská práva jsou ve Velké Británii upravena do jisté míry jinak než u nás, problémy, se kterými se fotografové při jejich uplatňování setkávají, jsou v obou zemích obdobné. V následujících řádcích neuvádím doslovný překlad těchto připomínek – použil jsem ty, které se mohou týkat i našeho autorského zákona, upravil je tak, aby pokud možno odpovídaly situaci v ČR, a přidal k nim vlastní postřehy a zkušenosti. Zároveň jsem v nich ponechal některá i pro nás zajímavá stanoviska či informace, jež jsou specificky britské (možná by stálo za to brát při úpravách autorského zákona v úvahu i zkušenosti z Velké Británie a Spojených států, podobně jako je tomu u práva obchodního). Nejsem ale právník, prosím proto o shovívavost, pokud se v tomto materiálu objeví případné laické nepřesnosti.

PhDr. Lubomír Synek, Žandovská 306, 190 00 Praha 9
člen Asociace profesionálních fotografů ČR
provozovatel portálu fotomonitor.info

Shrnutí:

Fotografové jsou pro

- digitalizaci děl existujících na tradičních nosičích za účelem jejich uchování, za účelem soukromého zkoumání a soukromého studia, a bezplatný přístup veřejnosti k těmto digitálním kopiím za účelem jejich nekomerčního užití;
- vytvoření nového digitálního trhu pro přímé licencování kulturního digitálního duševního vlastnictví na základě veřejného přístupu k osiřelým dílům – pro jeho realizaci vypracovali podrobný návrh zcela nového, samofinancovatelného systému.

Fotografové požadují

- nápravu nedostatků současné právní úpravy oblasti duševního vlastnictví;
- účinné sankce proti těm, kdo porušují autorská práva fotografů;
- efektivní způsob vyhledávání a opětného osvojování osiřelých fotografických děl.

Fotografové jsou proti

- zavedení doktríny „fair use“ po vzoru USA;
- jakémukoli komerčnímu užití osiřelých fotografických děl;
- jakékoli formě povinné kolektivní správy fotografických děl;
- jakékoli snaze revidovat třístupňový test upravený čl. 9 odst. 2 Bernské úmluvy, který je pro držitele autorských práv zcela zásadní.

Tento materiál obsahuje

- shrnutí problémů stávající právní úpravy;
- shrnutí problémů společného trhu;
- poznámky ke zjednodušení licencování;
- digitální kopírování, internet a společnost
- doklady o problémech s komerčním užitím fotografických „osiřelých děl“;
- diskusi o problému osiřelých děl;
- doporučení, jak tyto nedostatky napravit;
- stručné představení nového, samofinancovatelného schématu, s jehož pomocí bude možno tato doporučení realizovat s využitím existujícího a prověřeného softwaru, digitální infrastruktury a na internetu založených strukturálních a obchodních modelech.

Problémy stávající právní úpravy

U fotografií dochází velmi často k tomu, že ti, kdo je zveřejňují, ať už na internetu, tiskem či jinými způsoby, neuvádějí jména jejich autorů a upírají tak autorům právo dané jim § 11, odst. 2 autorského zákona (AZ), tedy „právo osobovat si autorství, včetně práva rozhodnout, zda a jakým způsobem má být jeho autorství uvedeno při zveřejnění jeho díla“.

U fotografií zveřejňovaných přímo v jejich digitální podobě (on-line, na CD, DVD atd.) jsou někdy neúmyslně, ale jindy zcela záměrně, odstraňována metadata, díky nimž je možno autora fotografie jednoznačně zjistit a dohledat, i když není u zveřejněné fotografie výslovně uveden. Tímto způsobem vzniká mnoho „osiřelých“ děl, která však ve skutečnosti osiřelými nejsou – jen je obtížné, kvůli pochybení vydavatele nebo uživatele, jejich autory nalézt.

Podle § 6 AZ by mělo být jméno autora „obvyklým způsobem uvedeno na díle“. V autorském zákoně by proto měla být zakotvena povinnost vydavatelů a nakladatelů jména autorů uvádět. Zároveň by mělo být pod přísnou sankcí výslovně zakázáno odstraňovat z fotografií a jiných děl zveřejňovaných elektronicky jejich metadata, která jsou v případě nesplnění výše uvedené povinnosti jediným způsobem, jak jméno autora zjistit. Tím by se zabránilo umělému vytváření osiřelých děl a autorům by nebylo upíráno právo na autorský dohled, které jim autorský zákon zaručuje.

Takto uměle „osiřelá“ díla se často po internetu šíří dál, což je samozřejmě v rozporu s právem autora „své dílo užít a udělit jiné osobě smlouvou oprávnění k výkonu tohoto práva“ (§ 12). Autor je tak v důsledku nemožnosti uzavřít smlouvu o užití krácen na svých majetkových právech a státní pokladna přichází o daně z příjmu a přidané hodnoty, které by autor za normálních okolností odvedl. Při objemu fotografií, jaký se na internetu vyskytuje, se zcela jistě jedná o částky v řádech milionů korun. Například BBC nedávno uvedla, že každý den dostává z nejrůznějších zdrojů kolem osmi tisíc fotografií; toto číslo sice bude u českých médií nižší, ale stále dosti vysoké na to, aby stálo za to věnovat této problematice náležitou pozornost.

Vymahatelnost autorského práva

Náhrady za neoprávněné užití díla jsou tak nízké, že se autorům většinou nevyplatí obracet se na soudy (u nichž se řízení navíc často dosti protahuje) a nejsou dostatečně odstrašující pro ty, kdo autorská práva poruší. V praxi to dopadá tak, že porušitel autorského práva není nijak výrazně, natož rychle potrestán, soudní řízení je pro autory nákladné a časově náročné, a bez ohledu na jeho výsledek na něm autor obvykle finančně trpí.

Toto je v rozporu s kap. 2, odd. 1, čl. 3, odst. 1 a 2 směrnice 2004/48/ES Evropského parlamentu a Rady z 29. dubna 2004, která měla být do právních řádů členských zemí převedena do 29. dubna 2006, o vymahatelnosti práv duševního vlastnictví, kde je uvedeno, že opatření, řízení a nápravná opatření musí být „účinná, přiměřená a odrazující“, nesmí být „nadměrně složitá nebo nákladná“ nebo obsahovat „nepřiměřené lhůty“ či mít za následek „bezdůvodná zdržení“. Soudní řízení, která se vlečou několik let a která poškozenému autorovi přičknou za prokázané porušení jeho práv pouze dvojnásobek běžného honoráře, lze však za účinná, přiměřená a odrazující považovat jen těžko.

Podle čl. 13 této směrnice mají členské státy zajistit, aby „soudní orgány na žádost poškozeného nařídily porušovateli práv vykonávajícímu činnost, o níž věděl nebo rozumně vědět měl, že porušuje práva, zaplatit nositeli práv náhradu škody odpovídající skutečné újmě, kterou skutečně utrpěl v důsledku porušení práva“, a to s přihlédnutím „ke všem vhodným aspektům, jako jsou nežádoucí hospodářské důsledky, včetně ztráty

zisku, kterou poškozený utrpěl, k neoprávněným ziskům porušovatele práv a případně i k jiným než hospodářským hlediskům, jako je morální újma způsobená nositeli práv porušovatelem“.

V praxi je ovšem téměř nemožné domoci se náhrady za poškození osobnostních práv a za škody plynoucí z nežádoucích hospodářských důsledků porušení práv duševního vlastnictví. Analýza uplatňování této směrnice z 22. prosince 2010 v bodě 2.7.3.3. konstatuje, že držitelé práv o náhradu těchto škod běžně nežadají, a pokud tak učinili, uspěli jen občas. Tyto náhrady jsou také obvykle dosti nízké.

Problémy společného trhu

Obecně řečeno, profesionální fotografové (grafici, ilustrátoři atd.) pracující na volné noze i ti, kteří podnikají pod hlavičkou mikrofirmy, mívají dva základní, vzájemně související problémy – 1. dostat za užití svého díla zaplacenou a 2. vymoci náhradu za porušení autorského práva, ke kterému došlo v jiné zemi Evropské unie. Příčinou jsou finanční náklady a obtížnost postihování případů porušení práv duševního vlastnictví v jiných státech EU, a to obzvláště pro typická porušení, při nichž jde o škody v rozsahu od 40 do 400 eur. Výše zmíněná analýza také v bodě 2.7.6. (Náklady řízení a jiné výdaje) upozorňuje, že náklady vynaložené na soudní spory týkající se práv duševního vlastnictví jsou často velmi vysoké a že náhrady nákladů řízení a dalších výdajů u vítězných sporů obvykle zůstávají hluboko pod náklady na tato řízení skutečně vynaloženými.

Licenční proces

V případě digitální fotografie (dnes je převážná většina fotografií distribuována digitálně) bývá licenční proces, na rozdíl například od hudby nebo rozhlasového či televizního vysílání, celkem jednoduchý. Jsou s ním na straně klienta spojeny určité náklady – jednak na zjištění, kdo je držitelem autorských práv a jeho zkontaktování, jednak náklady na vlastní platbu tomuto držiteli za užití jeho díla.

Pro snížení prvního typu nákladů navrhnou britští fotografové sdružení v iniciativě Stop43 vytvořit celoevropský „kulturní archiv“ v podobě bezplatně přístupného, samofinancovatelného registru metadat.

Snižovat platby za užití děl však není rozumná cesta, protože co je pro objednatele nákladem, to je pro dodavatele příjmem. Na tomto principu je založena veškerá ekonomická aktivita. A zvyšovat příjmy lidí je v zájmu celé společnosti – jen tak může být dosaženo co největšího výběru daní, které lze využít k obecnému prospěchu. I v Bernské úmluvě o ochraně literárních a uměleckých děl je stanoveno, že autoři mají nárok na to, aby udíleli svolení k užití svých děl a uplatňovali své právo na přiměřenou odměnu, tedy aby měli kontrolu nad tím, kdo a za jakou cenu jejich dílo užije.

Digitální kopírování, internet a společnost

Převážná většina ekonomicky činných autorů si přeje zachovat si kontrolu nad svými majetkovými i osobnostními právy, která jim podle autorského zákona náleží. Fotografové proto podporují účinnější uplatňování směrnice 2004/48/ES v digitální oblasti.

Jsou lidé, kteří tvrdí, že 1. internet znemožnil prevenci kopírování digitálního duševního vlastnictví a že autorské právo je proto zastaralé; 2. díky digitálnímu kopírování už nic není „vzácné“ a že snahy držitelů práv duševního vlastnictví udržet si kontrolu nad svým majetkem jsou snahami o opětovné zavedení

„vzácnosti“; 3. většina autorských děl nevznikla kvůli zisku a jejich autoři by tedy neměli nic namítat proti tomu, že z jejich užití mají zisk jiní (vlastně by jim za to ještě měli být vděční); a 4. účelem všech uměleckých děl je přispívat k blahu celé společnosti.

ad 1. Autorskoprávní ochrana z pohledu autora znamená hlavně to, že nikdo nesmí užít jeho dílo bez jeho souhlasu, a pokud je někdo s jeho souhlasem užije, že mu v případě, že to bude autor požadovat, za toto užití zaplatí, a pokud souhlas s užitím udělit odmítne, že bude toto odmítnutí respektováno.

Skutečnost, že něco lze velmi snadno kopírovat, ještě neznamená, že by to kopírováno být mělo. Nemá-li někdo kolem své zahrádky plot, mohl by na ni kdokoli vstoupit. Přesto většině lidí něco ve vstupu na cizí pozemek brání – je to právě vědomí, že jde o soukromý majetek a na ten se bez svolení majitele nevstupuje. Téměř každý ví, že pokud si z takové zahrádky něco vezme, bude to krádež. Použití fotografie bez svolení jejího autora a zaplacení příslušného honoráře je také krádež – příjmy držitele autorských práv jsou o odpovídající výši honoráře zkráceny (a o to menší daně autor odvede svému státu).

Z tohoto pohledu je dobře, že newyorský soud odmítl dohodu mezi společností Google a autory knih zastoupenými sdružením Authors' Guild jako „nespravedlivou, nedostatečnou a nepřiměřenou“, a že se před soudem ocitl deník *Daily Mail*, který pro porušování autorských práv žaluje fotografická agentura Mavrix Photos o více než 1,5 milionu dolarů.

ad 2. Pokud jde o „vzácnost“, lze komerční autorská díla rozdělit do tří kategorií: buď má zákazník k užití díla naprostou exkluzivitu, nebo je dílo exkluzivní jen zčásti, případně jen po jistou dobu, nebo není exkluzivní.

V prvních dvou případech zákazníci po právu očekávají, že budou moci dílo užívat výhradně jen oni, bez ohledu na to, co všechno umí internet. Vytvoří-li například fotograf pro zákazníka nějakou ikonickou fotografii, nebo grafik logo nějaké společnosti, nemůže tato díla užívat jiná firma jen proto, že se jí tato fotografie či logo líbí a je možné je snadno zkopírovat. Pokud si zákazník exkluzivitu neboli „vzácnost“ vyžádá, pak je to proto, že ji chce a potřebuje.

Také v případě děl, která nebyla vytvořena exkluzivně pro jednoho zákazníka, jsou autoři osočováni, že svým trváním na dodržování autorských práv se snaží o to, aby se stala „vzácnými“. To ale není pravda – autoři mají zájem o to, aby jejich díla byla užívána co nejvíce. To jediné, co požadují, je získat za každé užití díla příslušný honorář a mít možnost odmítnout dát souhlas s užitím díla tomu, kdo s platbou za užití nesouhlasí.

ad 3. Tvoří autoři pro zisk, anebo pro vlastní potěšení? Uvedme příklad z jiného oboru: Každému je jasné, že rolník pěstuje na poli plodiny pro zisk, aby uživil sebe a svoji rodinu, a že kdo krade na jeho poli, okrádá jej o příjem. Co když ale tento rolník pěstuje u svého domu pro vlastní potěšení pelargonie? Ty jsou přece také jeho majetkem. A pokud mu tyto květiny někdo ukradne a někomu je prodá, je prokazatelné, že i jeho pelargonie mají ekonomickou hodnotu. Neměl by snad mít jejich majitel z této hodnoty také přiměřený prospěch? V případě fotografů, ať už jsou amatéry, nebo profesionály, musí platit totéž, bez ohledu na to, jestli své fotografie vytvořili pro zisk, anebo pro zábavu.

Neplatí, že takzvaný „obsah vytvářený uživateli“ je nutně méně kvalitní nebo méně hodnotný. Skutečnost, že fotografie je amatérská, digitální nebo „user-generated“, v žádném případě neznamená, že nemůže mít vysokou uměleckou a technickou hodnotu, vysokou kulturní hodnotu a potenciální vysokou komerční hodnotu. Některé z nejznámějších fotografií, které se v posledních letech objevily v médiích (havárie Concordu, teroristické útoky v Londýně, tsunami v jihovýchodní Asii atd.), pořídili fotoamatéři. Amatéři se, pokud jde o uměleckou úroveň a technické provedení fotografií, svým profesionálním kolegům zcela vyrovnají, a zmíněné fotografie dokládají, že pro mediální organizace mají tyto snímky značnou ekonomickou hodnotu.

Skutečnost, že „internetoví podnikatelé“ a komerční vydavatelé prosazují volný přístup k amatérským digitálním snímkům vytvořeným uživateli, odhaluje zásadní rozpor v jejich argumentaci: jestliže tyto fotografie nemají žádnou hodnotu, proč je chtějí tyto skupiny užívat? A pokud tedy nějakou hodnotu mají (a je evidentní, že tomu tak je), proč by neměli mít jejich autoři a držitelé autorských práv na této hodnotě svůj podíl?

ad 4. Všichni jsou srozuměni s tím, že hlavním cílem každého podnikání je zisk a že z něj plynoucí užitek pro společnost je druhotným důsledkem tohoto cíle. Proč by podnikání v oblasti duševního vlastnictví mělo být jiné? Proč mají lidé považovat fotografie za dobrodince nebo filantropy? Profesionální autoři vytvářejí duševní vlastnictví proto, aby měli z udílení licencí k jeho užití zisk, z něhož živí sebe a svoji rodinu a z něhož platí daně. Tento cíl pak společnosti přináší druhotný prospěch.

I když autorům jde samozřejmě o zisk, stejně jako jiným podnikatelům, neznamená to, že to jsou lidé, kterým kultura nic neříká. Naopak – jsou to tvůrci i spotřebitelé kulturních hodnot. Členské organizace sdružení Stop43 proto přišly s návrhem, jak veřejnosti zdarma zpřístupnit duševní vlastnictví autorů k tzv. kulturnímu užití. Kulturní užití definovalo sdružení Stop43 takto:

„Kulturní užití“ digitálních objektů (jež zahrnuje například užití pro archivní a konzervační účely, pro soukromé studium a soukromý výzkum) umožňuje jeho bezplatné vystavení, jehož účelem není tvorba zisku nebo reklama a které nepropaguje žádnou komerční, vzdělávací, politickou, náboženskou nebo charitativní organizaci; takovéto užití nezahrnuje právo takto užitě dílo kopírovat nebo začleňovat do odvozeného díla a nijak nenarušuje ani nenahrazuje „normální užívání díla“ (viz Bernská úmluva, čl. 9, a dohoda TRIPS, čl. 13).

Zavedenými příklady kulturního užití tak v tomto kontextu jsou například: 1. prohlížení obrazů podléhajících autorské ochraně, které jsou vystaveny na stěnách veřejně přístupných uměleckých galerií, prohlížení rukopisů a podobných děl v muzeích, nebo užití díla veřejně přístupnou uměleckou galerií na internetu. Stop43 navrhuje upřednostnit termín „kulturní užití“ před méně přesným termínem „nekomerční užití“. Přesto však pro upřesnění uvádí, co lze považovat za „komerční“ a „nekomerční“ užití.

Komerční užití díla je kterékoli užití (včetně užití pro archivní a konzervační účely, pro soukromé studium a soukromý výzkum), jež uživatelům včetně držitelů autorských práv přímo či nepřímo generuje zisk, propaguje jejich vzdělávací, politické, náboženské nebo charitativní cíle; toto užití umožňuje dílo kopírovat nebo je užít v odvozeném díle.

Nekomerční užití díla je kterékoli užití (včetně užití pro archivní a konzervační účely, pro soukromé studium a soukromý výzkum), jež uživatelům včetně držitelů autorských práv přímo či nepřímo negeneruje zisk, nepropaguje jejich vzdělávací, politické, náboženské nebo charitativní cíle; toto užití neumožňuje dílo kopírovat, ani je užít v odvozeném díle.

Osiřelá díla

Zákonná úprava nakládání s tzv. osiřelými díly má být vedena především snahou uvolnit kulturním a vědeckým institucím ruce při nakládání s díly, jejichž autor nebo držitel autorských práv není znám a u nichž s největší pravděpodobností dosud neuplynula zákonná lhůta pro to, aby se stala díly volnými. V době internetu a digitalizace je však třeba výrazně oddělit takováto díla nacházející se ve sbírkách knihoven, muzeí a galerií, která mohou mít velkou vědeckou, kulturní či historickou hodnotu, od obrovského množství dennodenně vznikajících, pouze takzvaně „osiřelých“ děl, jež jsou důsledkem nejen kopírování ilustrací, děl užitě grafiky nebo fotografií jednotlivci, kteří je umísťují například na vlastní webové

stránky, ale také neúmyslného, někdy však i záměrného odstraňování identifikačních údajů neboli metadat z digitálních souborů firmami a společnostmi, které tato díla využívají k vytváření vlastního zisku.

V autorském zákoně by proto měla být zakotvena povinnost důsledně uvádět u každého tiskem či podobným způsobem zveřejněného díla jméno autora, u děl zveřejňovaných digitálně (na internetu, CD, DVD atd.) pak navíc povinnost uvádět údaje o autorovi také v metadatech; pro případ nedodržení této povinnosti by měla být stanovena dostatečně odrazující finanční sankce. Pod výraznou sankcí by pak mělo být zakázáno záměrné odstraňování metadat z digitálních souborů, kvůli němuž vzniká velké množství domněle „osiřelých“ děl.

Označovat takto anonymizovaná díla za „osiřelá“ je velmi zavádějící, protože to naznačuje, že autorské dílo nemá žádného autora a bylo jím „opuštěno“. To však v žádném případě neplatí o „digitálně osiřelých“ fotografiích, jejichž autor existuje a při dobré vůli uživatele by mohl být i relativně snadno dohledatelný. To, co zde schází, je systém, který by uživateli toto dohledání jednoduchým způsobem umožnil.

Přitom je pravděpodobné, že otázka osiřelých děl a jejich ekonomické hodnoty je na celoevropské úrovni výrazně přeceňována, a to zvláště díky vlivu lobbistických skupin, které by duševní vlastnictví, jež je chráněno autorským právem, rády využívaly ve svůj prospěch, ke generování zisku a s co nejmenšími náklady. Už Zelená kniha Evropské komise zabývající se autorským právem ve znalostní ekonomice konstatovala, že není „jasné, do jaké míry osiřelá díla používání děl skutečně omezují. Nejsou k dispozici potřebné hospodářské údaje, které by umožnily problém kvantifikovat na celoevropské úrovni.“

Osiřelá díla, jejichž nositeli jsou tradiční média, často vznikají i uvnitř samotných institucí, které o sbírkové předměty pečují – stačí, když kurátor opomněl autorství určitého díla řádně zapsat do dokumentace. Fotografové si jsou vědomi toho, že osiřelá díla mohou pro kulturní instituce, které přistoupily k digitalizaci svých sbírek, představovat značný problém, který je třeba řešit, aby předměty v nich obsažené mohly být využívány badateli ke studiu a nezůstaly navždy zasuty.

Pro autory začne jít o problém v okamžiku, kdy je jejich duševní vlastnictví podléhající autorskoprávní ochraně zdigitalizováno, protože právě možnost nekonečného klonování digitálního souboru činí toto duševní vlastnictví komerčně atraktivním. Pokud leží osiřelá fotografie v archivu, držitel práv k jejímu užití o nic nepřichází. Pokud však archiv tuto fotografii zdigitalizuje a nabídne ji veřejnosti ke komerčnímu užívání, je držiteli autorských práv upřen jeho legitimní příjem, trh s jeho „neosiřelými“ díly je narušen a dochází k porušení Bernské úmluvy, mezinárodní dohody TRIPS a autorských zákonů většiny států EU. (Zaměstnankyně jedné z britských celostátních kulturních institucí v průběhu workshopu na téma „Who Owns the Orphans?“, který se konal letos v březnu na Londýnské univerzitě, prohlásila: „Na příkaz našeho ředitele skenujeme osiřelá díla ve vysokém rozlišení a poskytujeme k jejich komerčnímu užití licence; za každou si účtujeme 80 liber.“)

Autoři jsou poškozováni i tehdy, když jsou z počítačových souborů odstraňovány identifikační údaje neboli metadata, a to ať už jde o digitální kopie tradičních médií, nebo o nativní digitální soubory. V Británii tímto chováním proslula především nejznámější veřejnoprávní instituce BBC, která ze všech fotografií, které nahrává na své webové stránky, metadata odstraňuje. Podobné je to ale i u českých médií – lze to snadno ověřit pohledem na stránky například ČTK či jiných institucí. Britský kulturní establishment se pokusil problém těchto uměle vznikajících osiřelých děl, který vlastně sám způsobil, vyřešit zařazením odstavce č. 43 do zákona o digitální ekonomice, podle něhož by všechna díla, „osiřelá“ i „neosiřelá“, měla povinně podléhat „rozšířenému systému udělování kolektivních licencí“ (extended collective licensing).

Britským fotografům, ilustrátorům, grafikům a dalším tvůrcům sdruženým v iniciativě Stop43 se naštěstí podařilo přesvědčit většinu poslanců tamní koalice, že přijetí tohoto odstavce by mělo katastrofální

důsledky pro kariéru profesionálně působících autorů, ať už pracují samostatně, nebo pod hlavičkou mikrofirem, a přiměli je ve druhém čtení jej ze zákona vypustit. Jádrem tohoto problému samozřejmě nespočívá v kulturním establishmentu, ale stojí za ním komerční vydavatelé a jiní komerční uživatelé duševního vlastnictví, například takzvaní „internetoví podnikatelé“.

Pokud by novela autorského zákona obsahovala jakoukoli povinnost autorů podléhat rozšířenému systému udělování kolektivních licencí, došlo by k tomu, že jej komerční vydavatelé budou využívat podobně, jako se to děje ve Francii s tzv. DR obrazovými materiály (*droits réservés*), které je možno, pokud jsou těmito písmeny označeny, komerčně publikovat bez vědomí či souhlasu autora. Podle zprávy francouzského Senátu je ve francouzském tisku až 90 procent fotografií uveřejňováno bez uvedení jména autora, pouze s označením DR, ovšem pouze 3 až 20 procent takto označených snímků patří mezi skutečně „osiřelé“, tedy takové, jejichž autory nelze vůbec dohledat.

Přestože všichni chápou potřebu kulturních institucí mít možnost zveřejňovat a zpřístupňovat veřejnosti historické fondy a sbírky, které spravují, bylo by chybou, aby se s řešením tohoto problému „svezly“ i fotografie, ilustrace či užitá grafika nové, jejichž autoři stále žijí a fotografováním nebo jiným druhem užitého umění si vydělávají na živobytí a ze svých příjmů platí daně. Je třeba mít na paměti, že tito autoři problém s osiřelými díly nezpůsobili, a není proto možné přijmout takové řešení, které by práva autorů jakkoli omezovalo. Vždyť právě tvůrci pracující samostatně nebo pod hlavičkou mikrofirem se největší měrou podílejí na vytváření kulturních artefaktů.

Fotografové v poslední době registrují sílící snahy revidovat nebo reinterpretovat třístupňový test podle Bernské úmluvy směrem k větší „liberalnosti“, a to především zaváděním „rozšířeného systému udělování kolektivních licencí“, v jehož rámci by kolektivní správci získali právo udílet licence k užití děl, aniž by přitom byli majiteli či držiteli jejich autorských práv. Pro profesionální tvůrce je však takovýto systém, který by byl obecně platný a vztahoval se na všechna, i ta uměle „osiřelá“ díla, v podstatě likvidační, a tedy nepřijatelný.

Na celoevropské úrovni se také objevilo doporučení zařadit do autorskoprávní úpravy EU mezi výjimky, kdy je možno dílo užít „bez svolení autora a bez zaplacení odměny“, dokonce i díla pořízená „za účelem zpravodajství o současných událostech“ (tzv. Wittem Project a jeho „European Copyright Code“). Tím by všechna média a jiné instituce rázem získaly naprosto volné ruce k užívání práce fotožurnalistů, kameramanů a dalších novinářských profesí bez nutnosti platit za tuto práci držitelům autorských práv jakoukoli odměnu; důsledkem by samozřejmě byla naprostá profesní likvidace všech autorů působících na volné noze.

Tyto snahy o znehodnocení majetkových práv autorů a obcházení přímého licencování je třeba zásadně odmítnout. Stop43 navrhuje vytvořit takové technické řešení problému osiřelých děl, které by výrazně snížilo náklady na tzv. „důsledné vyhledávání“ (*diligent search*) a usnadnilo kontakt potenciálních uživatelů přímo s držiteli autorských práv k údajně „osiřelým“ fotografiím a umožnilo jim přímo s nimi uzavírat smlouvy o poskytnutí licence k užití.

Doporučení a navrhované řešení

- Je třeba si uvědomit podstatu duševního vlastnictví (tedy že je nezávislé na médiu, které je jeho nosičem) a rozdíly v povaze, hodnotovém řetězci a užití různých forem kulturního digitálního duševního vlastnictví a patřičně je definovat.
- Autorská práva osobnostní i majetková by měla automaticky provázet všechny fotografie, a to za všech okolností a bez jakýchkoli výjimek, pokud si autor výslovně, dobrovolně a bez smluvního nátlaku nevyžádá anonymitu.

- Zákonem by měl být zřízen nepříliš nákladný, jednoduchý a přímočarý systém, který by řešil spory držitelů autorských práv s jejich porušiteli a v jehož rámci by byly autorům přisuzovány částky výrazně (nikoli jen dvojnásobně) vyšší, než kolik by činila cena běžné licence; tento systém bude na případné porušitele působit jako odstrašující prostředek a díky němu se bude autorům vyplácet porušitele stíhat.
- Na duševní vlastnictví by měl být aplikován německý model spravedlivého smluvního práva, které by mělo chránit slabší stranu, již autoři ve vztahu k velkým firmám vždy jsou, a měla by být zřízena funkce ombudsmana pro oblast duševního vlastnictví, který by působil jako arbitr při smluvních sporech, při narušení nebo selhání trhu.
- Záměrné vytváření „osiřelých“ fotografií a jejich jiné než kulturní užití by mělo být protizákonné.
- Měl by vzniknout bezplatný, jednoduchý a dostupný mechanismus, s jehož pomocí by fotografové mohli nalézt a opět si přisvojit svá „osiřelá“ díla.
- Za účelem maximalizace daňových příjmů státu by měl být přijat celý balík legislativních změn, který by podpořil růst obchodu s právy k duševnímu vlastnictví na úrovni tvůrců jako prvotních držitelů autorských práv.

Tato doporučení jsou detailně rozpracována na webových stránkách stop43.org.uk.

Sdružení Stop43 navrhlo za účelem realizace těchto doporučení vytvoření samofinancovatelného systému, který využívá stávajícího, prověřeného softwaru, digitální infrastruktury a obchodních modelů založených na internetu. Tento systém

- je rejstříkem metadat, v němž bude možno zdarma vyhledávat a který umožní, aby kulturní digitální duševní vlastnictví včetně tzv. osiřelých děl bylo na základě odvolatelné zákonné licence veřejnosti zdarma k dispozici pro kulturní užití,
- umožní majitelům práv nalézt svá „osiřelá díla“ a znovu nabýt práv k nim a k jejich kopiím užitým bez souhlasu autorů, takže je budou moci dále komerčně využívat,
- by měl veřejnost informovat o problematice práv k duševnímu vlastnictví a přispět k vymahatelnosti digitálního autorského zákona tím, že v případě potenciálního porušení autorských práv automaticky zasáhne již v okamžiku, kdy k tomuto porušení dojde, a tím, že dokáže případy porušení autorských práv sledovat,
- zjednoduší licenční proces,
- poslouží jako infrastruktura pro utváření trhu s kulturním duševním vlastnictvím, jako ekonomický motor, který potenciální zájemce o komerční užití fotografií rychle a jednoduše zkontaktuje s držiteli autorských práv a umožní autorům, držitelům práv a jejich zástupcům přímo a rovnoprávně uzavírat licenční smlouvy s uživateli; tento systém bude samofinancovatelný z poplatků za licenční transakce, které se jeho prostřednictvím uskuteční.

Stop43 nazvalo tento systém kulturním archivem, který může fungovat nejen v Británii, ale v každém státě i na celoevropské úrovni. Jeho existence zvýší důvěru autorů v to, že má smysl pokračovat v tom, co dělají, podpoří hospodářský růst, zvýší příjmy státního rozpočtu, a to jak z firemních daní a DPH, tak i z daně z příjmů. Tento systém lze realizovat již dnes a s relativně nízkými náklady ve srovnání například s Europeanou, jejíž realizace má podle zprávy *Comité des sages* stát nejen 100 miliard eur z veřejných zdrojů, ale vyžádá si i další financování z PPP projektů, jejichž součástí by zcela jistě bylo i komerční využívání osiřelých děl bez vědomí a ke škodě původních autorů.

Také tento systém je detailně popsán na webových stránkách stop43.org.uk, v současné době se pracuje na jeho funkčním předváděcím modelu. Popis navrhovaného řešení se přímo netýká autorského zákona, proto jej zde neuvádím; v případě zájmu kompetentních orgánů ale mohu poskytnout jeho překlad do češtiny.

Na zprovoznění podobného registru autorských děl s globálním dosahem, který nejen usnadní vyhledávání osiřelých děl, ale také, stejně jako navrhovaný systém britský, umožní přímo uzavírat licenční smlouvy, se pracuje také v USA. Pod názvem PLUS (Picture Licensing Universal System) ho připravuje koalice autorských asociací, obrazových agentur a soukromých firem, včetně těch největších (např. Adobe). Registr PLUS bude mít vícejazyčné rozhraní a bude propojitelný s jinými obdobnými rejstříky v jiných zemích.

Pokud by u nás takovouto databázi měl spravovat kolektivní správce, je třeba zajistit, 1. aby vkládání fotografií ze strany autorů a jejich vyhledávání ze strany zájemců o užití bylo bezplatné, 2. aby systém skutečně zajišťoval přímé licencování, tedy aby sloužil ke zkontaktování zájemce o užití konkrétního díla přímo s jeho autorem, tedy aby fotografie, které potenciální uživatel považuje za „osiřelé“, nebyly kolektivním správcem licencovány v rámci rozšířené kolektivní správy, 3. aby byl propojen s obdobnými databázemi, které budou provozovány v zahraničí.

Podle mých informací nepodporují použití rozšířeného kolektivního licencování u osiřelých děl ani některé české galerie a muzea.

PhDr. Lubomír Synek